
ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отримано: 11 листопада 2023 р.

Прорецензовано: 9 грудня 2023 р.

Прийнято до друку: 15 грудня 2023 р.

e-mail: mariya.lukach@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6507-6100>

Researcher ID: V-7534-2018

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-20(88)-22-25

Бігдай М. О. Синтаксичний концепт 'ментальна діяльність' на прикладі англійських складнопідрядних додаткових речень. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 20(88). С. 22–25.

УДК: 811.111

Бігдай Марія Олексіївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики,
Національний університет «Львівська політехніка»

СИНТАКСИЧНИЙ КОНЦЕПТ 'МЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ' НА ПРИКЛАДІ АНГЛІЙСЬКИХ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ ДОДАТКОВИХ РЕЧЕНЬ

Синтаксичний концепт 'МЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ' описує розумову та ментальну діяльність суб'єкта-агента по відношенню до певного об'єкта-теми. На основі проведеного концептуального аналізу, виокремлені такі концептуальні характеристики, як «орієнтація на агента» та «орієнтація на об'єкт». Синтаксичний концепт 'МЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ', виділений з типових конструкцій складнопідрядних додаткових речень на основі американської англійської мови, найчастіше зустрічається в Корпусі сучасної американської англійської мови в художній літературі (35%) і розмовних текстах (26%), трохи менше у популярних журналах (18%) та газетах (15%), а найменше – у наукових журналах (6%). Дослідження показало, що в англійських складнопідрядних додаткових реченнях як засоби репрезентації концепту 'МЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ' прототипними є двоактантно-обставинні конструкції та двоактантні конструкції. За допомогою методу моделювання для кожної з цих конструкцій розроблено структурні та семантичні моделі. Перспективним вважаємо подальше моделювання концептуального простору синтаксису на основі інших типів складнопідрядних та складносурядних речень в американській англійській мові.

Ключові слова: складнопідрядне додаткове речення, синтаксичний концепт, структурна модель, семантична модель.

Mariia Bihdai,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Applied Linguistics,
Lviv Polytechnic National University

THE SYNTACTIC CONCEPT 'MENTAL ACTIVITY' ON THE EXAMPLE OF ENGLISH COMPLEX SENTENCES WITH AN OBJECT CLAUSE

The syntactic concept 'MENTAL ACTIVITY' describes the intellectual and mental activity of the subject-agent in relation to a certain object-theme. Based on the conducted conceptual analysis, such conceptual characteristics as "orientation on agent" and "orientation on object" were singled out. The syntactic concept 'MENTAL ACTIVITY', extracted from the typical constructions of the complex sentences with an object clause based on American English, is most often found in the Corpus of Contemporary American English in fiction (35%) and spoken texts (26%), slightly less in popular magazines (18 %) and newspapers (15%), and the least – in scientific journals (6%). The study showed that as means of representing the concept of 'MENTAL ACTIVITY', the twoactant-circumstantial constructions and two-actant constructions are defined as prototypical. Using the modeling method, structural and semantic models were developed for each of these constructions. We consider it promising to further model the conceptual space of syntax based on other types of complex and compound sentences in American English.

Key words: complex sentence with an object clause, syntactic concept, structural model, semantic model.

Вступ.

Постановка проблеми. Актуальність даної розвідки зумовлена розвитком когнітивної та корпусної лінгвістики, а також необхідністю проведення дослідження структури англійського складнопідрядного додаткового речення у лінгво-когнітивному аспекті на основі американської англійської мови на великому масиві даних.

Понад три десятиліття корпуси американської англійської мови, такі як Американський національний корпус, Корпус сучасної американської англійської мови та Браунівський корпус, служили основоположними ресурсами для численних досліджень у всьому світі. Лінгвісти використовують ці корпуси зокрема для вивчення американської англійської мови на

великому масиві даних, аналізуючи моделі використання мови та досліджуючи, як мова змінюється в різних контекстах і для різних носіїв.

Представлене дослідження є корпусним і базується на даних із Корпусу сучасної американської англійської мови (Corpus of Contemporary American English, далі СОСА) як одного з найбільш жанрово збалансованих корпусів.

СОСА – це рівномірно розподілений за жанрами корпус (кожен жанр містить приблизно 120-130 мільйонів слів) з приблизно 1 мільярдом слів за період з 1990 по 2019 роки. Корпус СОСА є унікальним ресурсом для лінгвістичних досліджень та містить такі жанри, як: розмовна мова, художня Література, популярні журнали, газети, наукові журнали, телевізійні/фільмові субтитри, блоги та веб-сторінки.

Мета статті – виокремити та дослідити синтаксичний концепт ‘МЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ’, представлений типовими конструкціями в англійських складнопідрядних додаткових реченнях, на основі даних корпусу СОСА.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання:

- охарактеризувати та описати формальні характеристики англійського складнопідрядного додаткового речення;
- вибрати 366 англійських складнопідрядних додаткових речень із Корпусу сучасної американської англійської мови як матеріал дослідження;
- дослідити пропозиційну структуру та концептуальні характеристики у структурі англійського складнопідрядного додаткового речення;
- на основі типових конструкцій у досліджуваних реченнях виокремити синтаксичний концепт ‘МЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ’.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Синтаксичні концепти неодноразово ставали об’єктом вивчення на базі української та інших мов (Бойко, 2016; Бойко, 2019; Карамішева, 2008; Карамішева, 2016; Dirven, 1998), однак недостатньо дослідженим залишається синтаксичний концепт ‘МЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ’ на прикладі англійського складнопідрядного додаткового речення на даних корпусу СОСА.

Представлене дослідження присвячене проблемі когнітивної діяльності людини та пов’язаних з нею механізмів когнітивної обробки знань та їх структуризації з метою збереження та передачі цих знань для вирішення комунікативних завдань.

Виокремлення синтаксичних концептів відбувається на основі виділення абстрактних смислових компонентів з ознак прототипних суб’єктно-предикатно-об’єктних відношень. Як зазначає Ю. П. Бойко, «на рівні кожного конкретного складнопідрядного речення реалізується один із компонентів підрядних відношень.... Так під синтаксичним концептом розуміють синтаксичні засоби вербалізації концепту підрядного зв’язку» (Бойко, 2016: 127).

Когнітивний підхід до граматики пов’язаний із моделюванням мовної системи так званої ментальної «граматики» (Evans, 2007). Пропоноване дослідження проводиться в галузі когнітивного синтаксису. Когнітивний підхід до граматики запропонував Р. Лангакер (Langacker, 1987; Langacker, 1991), а потім розвинули В. Крофт, Ч. Філмор, Г. Лакофф (Lacoff, 1999) та ін.

Викладення основного матеріалу. Відповідно до поставленої мети та завдань дослідження проводилося у чотири етапи. Під час першого етапу встановлені формальні структурні характеристики досліджуваних речень, а саме, що підрядне речення в англійських складнопідрядних додаткових реченнях приєднуються до головного за допомогою сполучників (that, if, whether), парних сполучників (*either... or*), єдналих займенників (*who, whoever, what, whatever, which*) та єдналих прислівників (*where, when, whenever, why, how*) (Корунець, 2003).

На другому етапі за допомогою корпусного методу лінгвістичних досліджень вибрано 366 англійських складнопідрядних додаткових речень з корпусу СОСА. Вибірка здійснювалася за допомогою інструментів корпусу та запитів пошуку послідовності окремих слів або різних частин мови у довільній формі та вище згадані підрядні сполучники.

На третьому етапі дослідження проведено лінгвокогнітивний аналіз досліджуваних речень на основі праць Р. Дірвена, М. Верспора (Dirven, 1998). Проаналізувавши пропозиційну структуру та концептуальні характеристики англійських складнопідрядних додаткових речень, виокремлено синтаксичний концепт ‘МЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ’, представлений типовими конструкціями досліджуваних речень.

Синтаксичний концепт ‘МЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ’ описує розумову та ментальну діяльність суб’єкта-агента по відношенню до певного об’єкта-теми. На основі проведеного концептуального аналізу, виокремлено такі концептуальні характеристики, як «орієнтація на агента» та «орієнтація на об’єкт». Як засоби представлення цього концепта прототипними вважаються такі конструкції:

- Двоактантно-обставинні конструкції. Наприклад: *A year ago I didn't understand why people would hike*. У цьому прикладі: *a year ago* – Circ (обставина), *I* – A1 (актант 1), *didn't understand* – P (предикат), *why people would hike* – A2 (актант 2).
- Двоактантні конструкції. Наприклад: *I realized that message was in Japanese*. У цьому прикладі: *I* – A1 (актант 1), *realized* – P (предикат), *that message was in Japanese* – A2 (актант 2).

Ці дві конструкції представлені такими дієсловами: *to think* (думати), *to hear of* (чути про), *to find it strange* (вважати це дивним), *to know* (знати), *to realize* (усвідомлювати), *to take it* (приймаю/вважати це), *to think it strange* (вважати це дивним), *to understand* (розуміти), *to remember* (пам’ятати), *to wonder* (дивуватися), *to imagine* (уявляти), *to believe* (вірити), *to decide* (вирішувати), *to consider* (розглядати), *to doubt* (сумніватися), *to see* (бачити).

Під час виокремлення формальних структурних та семантичних моделей англійських складнопідрядних додаткових речень застосовано також метод моделювання.

Для опису структурних моделей використано такі умовні позначення (скорочені назви різних частин мови): N – іменник, V – дієслово, P_{rn} – займенник (RP_{rn} – відносний займенник, PP_{rn} – особовий займенник), Adv – прислівник (manner – способу дії, temp – часу, loc – місця), Conj – сполучник (SConj – підрядний сполучник) та Prep – прийменник.

Двоактантно-обставинні конструкції як репрезентативний засіб синтаксичного концепту ‘МЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ’ виявляють такі структурно-семантичні моделі.

Структурні моделі:

• **Adv(loc/manner/temp) – N/PPrn – V – RPrn/SConj – N/PPrn – V – N/PPrn/of N/to N** (Наприклад: *Slowly I realized that I was missing the big questions.*).

• **Adv(temp) – N/PPrn – V – RPrn/SConj – N/PPrn – V** (Наприклад: *Now he understood how Nozaki had infiltrated.*).

• **Adv(loc) – N – V – RPrn – V – N** (Наприклад: *In the U.S. the birth mothers decide who adopts their children.*).

Для опису семантичних моделей прототипних конструкцій застосовано такі типові семантичні ролі, як: агент, об'єкт, пацієнс та причина.

Семантична модель: Агент здійснює розумову або ментальну діяльність щодо об'єкта-теми.

У цій структурно-семантичній моделі суб'єкт-агент репрезентує ознаку «орієнтація на агента», дієслово у функції предиката вербалізує розумову чи ментальну діяльність, об'єкт-тема у формі підрядного речення певною мірою опредметнює ознаку «орієнтація на об'єкт», а прислівникові модифікатори позначають спосіб дії і часові характеристики.

Двоактантна конструкція як репрезентація синтаксичного концепту 'МЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ' розкриває такі структурно-семантичні моделі.

Структурні моделі:

• **N/PPrn – V – Prep – RPrn – N/PPrn – V** (Наприклад: *I thought about what I'd seen.*).

• **PPrn – V – Prep – RPrn – V – N** (Наприклад: *I've thought of who's going to staff my administration.*).

• **N/PPrn – V – RPrn/SConj – N/PPrn – V – N/by N/for N/with N/PPrn/with PPrn/to PPrn** (Наприклад: *We all realize why hospitals and doctors don't report errors.*).

• **N/PPrn – V – RPrn/SConj – N/PPrn – V** (Наприклад: *We don't know where it has landed.*).

• **N/PPrn – V – RPrn – N – N/PPrn – V** (Наприклад: *I didn't remember which affair he meant.*).

Семантична модель: Агент здійснює розумову або ментальну діяльність щодо об'єкта-теми.

У цій структурно-семантичній моделі суб'єкт-агент репрезентує ознаку «орієнтація на агента», дієслово у функції предиката вербалізує розумову чи ментальну діяльність, а об'єкт-тема у формі підрядного речення певною мірою опредметнює ознаку «орієнтація на об'єкт».

Синтаксичний концепт 'МЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ' спостерігається в двоактантно-обставинних конструкціях (23 речення) та двоактантних конструкціях (343 речення) із загальної кількості 366 речень.

На четвертому етапі розвідки за допомогою частотного аналізу здійснювався обрахунок, на скільки часто досліджувані складнопідрядні додаткові речення зустрічаються у кожному зі стилів корпусу СОСА.

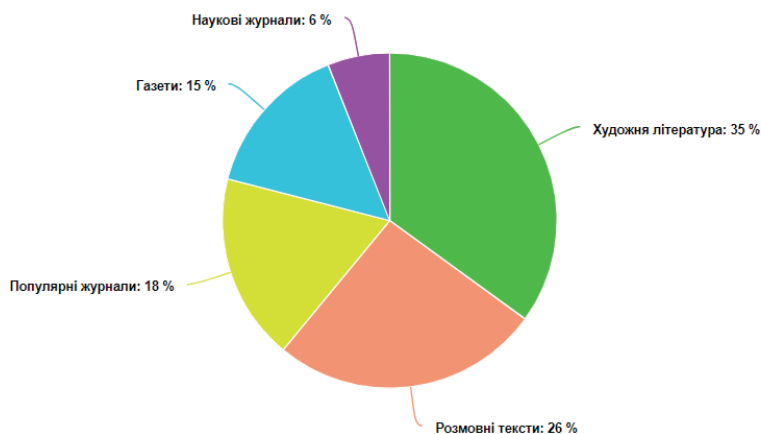

Рис. 1 Частотний розподіл англійських складнопідрядних додаткових речень, в яких репрезентовано синтаксичний концепт 'МЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ', серед різних стилів у корпусі СОСА

Як зазначено на Рис. 1, синтаксичний концепт 'МЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ', виділений з типових конструкцій складнопідрядних додаткових речень на основі американської англійської мови в корпусі СОСА, найчастіше спостерігається в художній літературі 126 (35%) та розмовних текстах 96 (26%), далі у популярних журналах 66 (18%) та газетах 56 (15%), а найменше – в наукових журналах 22 (6%).

Висновки.

Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у моделюванні концептуального простору синтаксису інших типів складнопідрядних речень, а також складносурядних речень.

Отримані типові конструкції можна застосовувати при розробленні автоматичної чи автоматизованої програми, що визначає об'єктивовані синтаксичні концепти в англійських складнопідрядних додаткових реченнях.

Література:

1. Бойко Ю. П. Конструкції як базовий рівень та формотворча основа у синтаксисі речень. *Граматичні читання X: Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції*. Вінниця, 2019. С. 25–30.
2. Бойко Ю. П., Бойцун І. В. Синтаксичний концепт на рівні складного речення. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми філології»*. Чернівці, 2016. С. 125–127.
3. Карамішева І. Д. Аналіз синтаксичних конструкцій у руслі синтаксичних досягнень когнітивного синтаксису. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2016. С. 30–35.
4. Карамішева І. Д. Дискусійність виокремлення "синтаксичного концепту" в сучасних лінгвокогнітивних дослідженнях. *Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць*. Випуск 17. Донецьк: ДонНУ, 2008. С. 308–314.
5. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов: навч. посібник. Вінниця: Нова Книга, 2003. С. 408–418.

6. Dirven R., Verspoor M. Cognitive exploration of language and linguistics. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1998. P. 83–90.
7. Evans V.A. Glossary of Cognitive Linguistics. Edinburgh University Press, 2007. P. 17–27.
8. Lacroff G. Philosophy in the Flesh: the embodied mind and its challenge to western thought. New York: the Perseus Books Group, 1999. 624 p.
9. Langacker R.W. Foundations of Cognitive Grammar Vol. 1: Theoretical Prerequisites. Stanford: Stanford University Press, 1987. 540 p.
10. Langacker R.W. Foundations of Cognitive Grammar Vol. 2: Descriptive Application. Stanford: Stanford University Press, 1991. 628 p.

References:

1. Boyko Yu. P. Konstruktsiyi yak bazovyy riven' ta formatvorcha osnova u syntaksysi rechen'. *Hramatychni chytannya Kh: Materialy Mizhnarodnoyi naukovo-teoretychnoyi konferentsiyi*. Vinnytsya, 2019. S. 25–30.
2. Boyko Yu. P., Boytsun I. V. Syntaksychnyy kontsept na rivni skladnoho rechennya. *Materialy IV Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Aktual'ni problemy filolohiyi»*. Chernivtsi, 2016. S. 125–127.
3. Karamysheva I. D. Analiz syntaksychnykh konstruktsiy u rusli syntaksychnykh dosyahnen' kohnityvnoho syntaksysu. *Naukovyy visnyk Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky*. Luts'k, 2016. S. 30–35.
4. Karamysheva I. D. Diskusiynist' vyokremlennya "syntaksychnoho kontseptu" v suchasnykh linhvokohnityvnykh doslidzhennyakh. *Linhvistychni studiyi: Zb. nauk. prats'*. Vypusk 17. Donets'k: DonNU, 2008. S. 308–314.
5. Korunets' I. V. Porivnyal'na typolohiya anhliys'koyi ta ukrayins'koyi mov: Navch. posibnyk. Vinnytsya: Nova Knyha, 2003. S. 408–418.
6. Dirven R., Verspoor M. Cognitive exploration of language and linguistics. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1998. P. 83–90.
7. Evans V.A. Glossary of Cognitive Linguistics. Edinburgh University Press, 2007. P. 17–27.
8. Lacroff G. Philosophy in the Flesh: the embodied mind and its challenge to western thought. New York: the Perseus Books Group, 1999. 624 p.
9. Langacker R.W. Foundations of Cognitive Grammar Vol. 1: Theoretical Prerequisites. Stanford: Stanford University Press, 1987. 540 p.
10. Langacker R.W. Foundations of Cognitive Grammar Vol. 2: Descriptive Application. Stanford: Stanford University Press, 1991. 628 p.